

דברי תורה

מאת נ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

שנאמרו בליל א' החנוכה תשפ"ב לפ"ק

יוצא לאור ע"י מכון מעדני מלך וויען - גליון אלף ר"ם

מהו המקור לברכות אלו, משום שכבר מבואר בגמרא לעיל (לה.) שברכות הן מדרבנן, ומסברא, שאסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. וקושיית הגמרא כאן היא רק על ברכה על נס, שיש לומר שבזה סברא היא שאין לברך על הנס, משום שכל העושים לו נס מנכים לו מזכויותיו מחמת זה, כמבואר במסכת תענית (ב.). ועוד שבכל הברכות הוא מברך בשעת מעשה, ואילו בראיית מקום הנס הוא מברך לאחר שכבר נעשה. וכל שכן שצריך מקור שגם מי שהנס לא נעשה לו בעצמו צריך לברך, ולכן הגמרא שואלת מנין שמברכים על הנס. ומתרצת הגמרא שיש ללמוד מיתרו שבירך לאחר שכבר נעשה הנס, וגם בירך על נס שנעשה לבני ישראל שהוא עצמו לא ראהו כלל, ומכאן שגם לאחר שנעשה הנס, וגם מי שהנס לא נעשה לו בעצמו, צריך לברך עליו ע"כ.

*

והנה בחנוכה (ופורים) קבעו חז"ל לברך ברכת שעשה נסים לאבותינו גם על 'הזמן' של הנס, שלא מציינו כזאת בשאר נסים שנעשו לישראל, שאין מברכין רק כשמגיע לראות מקום הנס, או האדם שנעשה לו הנס, וטעמא בעי למה לא מברכין כאשר מגיע יום שעברו הירדן ונחלי ארנון. ונראה דהנה במאירי (שבת) כתוב, וזה לשונו, מי שאין לו להדליק ואינו במקום שאפשר לו לראות, יש אומרים שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו בלילה ראשון, ושעשה נסים בכל הלילות, והדברים נראים עכ"ל. והיינו דכמו שמצינו בברכת שהחיינו דלא בעי כוס ואומרו אפילו בשוק, ויום הכיפורים שאין בו אכילה ושתייה אלא שבייתה ומנוחה, אף על פי כן מברכין אותו, הוא הדין ברכת שעשה נסים. ובביאור הלכה (סימן תרצה-א) כתב דהוא הדין לענין פורים. ושוב כתב, אחר כך מצאתי בברכי יוסף (סק"א) וזה לשונו, אם אין לו מגילה יברך שהחיינו, אך לא יברך ברכת שעשה נסים (ר"י מולכו) ע"ש. (ועיי' שער הציון סימן תרעו סק"א). ויש להבין מאי שנא ברכת שעשה נסים שלא יברך כשאין לו נר חנוכה או מגילה, הלא הברכה אינה על המצוה שעומדת לפניו, אלא הודאה על הנס שאירע לאבותינו בימים ההם בזמן הזה.

ונראה בטעם דאין מברכין ברכת שעשה נסים ביום שעברו הירדן ונחלי ארנון, דאיתא בבית יוסף (א"ח סימן תלב) בטעם שאין מברכין על ביטול חמץ, משום דביטול הוא בלב, ואין מברכין על דברים שבלב ע"כ. וכמו כן המהרהר בדברי תורה אין צריך לברך ברכות התורה (א"ח סימן מז-ד). והיינו כי לא תיקנו חז"ל שום ברכה רק כשיש לפניו מעשה הניכרת שעליה מברך, ולכן רק בחנוכה שעושה מעשה הדלקת הנרות, ובפורים שקורא המגילה, ניכרים הדברים על מה מוסב הברכה, תיקנו ברכת שעשה נסים, אבל על מעברות הירדן ודוגמתו שאין לפניו שום מעשה המורה על הדבר ההוא אין מברכין.

נתתה ליראיך נס להתנוסס (תהלים ט-ו). בדרשות חתם סופר (לחנוכה טו.) כתוב דקאי על פך שמן דחנוכה, כי דלק ז' ימים בנס ובליל שמיני דלק השמן שבפך, ומכל מקום היא גופיה היה נס בטבע העולם ככל נסים הנסתרים, שהודמן שנשאר פך אחד כדי שיכול הקב"ה לעשות בו נס שלא בטבע היינו הדלקת ז' ימים. נמצא היה ז' ימים נס שלא כדרך הטבע, ויום ח' היה נס בדרך הטבע. והיינו נתתה ליראיך נס להתנוסס, להשאיר פך אחד, כדי להתנוסס נסים הרבה של ז' ימים ע"כ.

ויש לומר בזה עוד, בהקדם מה דאיתא בגמרא (שבת כג.) אמר רב יהודה יום ראשון הרואה מברך שתים ומדליק מברך שלש, מכאן ואילך מדליק מברך שתים והרואה מברך אחת. ופריך מאי ממעט, ומשוני ממעט זמן. ופריך ונימעוט נס, ומשוני נס כל יומי איתיה ע"כ. והקשה ההפלא"ה דקארי ליה מאי קארי לה, הא אנן דחקינן להבין מה היה בכלל הנס ביום הראשון, הלא מצאו פך שמן שהיה בו להדליק על יום אחד (שם כא:), ואיך נימא דנברך על הנס רק ביום הראשון, ולא בשאר הימים, דנס כל יומי איתיה.

ונראה דהנה מקור הדין דיש לברך ברכה על הנס, הוא במשנה (ברכות נד.) הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל [כגון הנך דתני לקמן מעברות הים והירדן ונחלי ארנון וכו'], אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. ובגמרא מנא הני מילי, אמר רבי יוחנן דאמר קרא (שמות יח-) ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ע"כ. והקשו הראשונים שהרי יתרו לא ראה את המקום שנעשו בו הנסים לישראל, והחויב הוא ברואה מקום שנעשו בו נסים לישראל. ותירצו כיון שראה את בני ישראל שניצלו מחמת הנסים, דינו כאילו ראה את המקום שנעשו בו הנסים. ומבואר ברמ"א (א"ח סימן יח-ו) דמזה נלמד שאם רואה אותם שנעשה להם נס, עליו לברך, אף על פי שאינו רואה את המקום שנעשה בו הנס ע"ש.

וברשי"י שם כתוב שיש לגרוס קושיית הגמרא 'מנלן דמברכין אניסא' (ולא מנא הני מילי). וביאר ביד דוד שם, דלפי הגירסא מנא הני מילי, קושיית הגמרא היא על מה ששנינו במשנה הרואה מקום שנעשו וכו', ועל זה לא תירצה הגמרא כלום, שהרי יתרו לא ראה את המקום שנעשו בו הנסים, ולכן הגיה רש"י שקושיית הגמרא היא מנין שמברכין על נס כלל, ועל זה תירצו שיש ללמוד מיתרו שבירך על הנס כאשר ראה ישראל שניצולו בנס, והוא הדין שיש לברך על ראיית מקום שנעשה בו נס.

ובצ"ח שם ביאר דבברכה זו יש חידוש גדול שמברך, דהא חזינן דעל שאר הברכות השניות במשנה, הגמרא לא שואלת

בנרות תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה ע"כ. ומבואר מזה דקיום מצות הדלקת המנורה עומדת לישראל, שכל זמן שמדליקין אותה אין הם אבודין. ועבור זה תיקנו להדליק נרות גם ביום הראשון שנתקנה על ניצוח המלחמה, להורות שרק קיום מצות הדלקת הנרות עמדה להם שנצחו המלחמה.

וכיון שניצוח האויבים היתה תלויה בהדלקת המנורה, שהגין עליהם מפני האויב, ולא היה להם אלא פך שמן על יום אחד בלבד, אם כן כאשר יפסיקו להדליק אחר זה, שוב יוכלו האויבים להתגבר עליהם, על כן נעשה נס יום שיוכלו להדליק כדי שלא תתבטל הדלקת המנורה שמגינה על נפשם. ואם כן בנס הנרות היתה כרוכה בזה הצלת נפשותם מיד אויב, ושפיר היתה בנס זה טובה גופני לישראל, על כן שפיר יש לברך גם על הנס של הנרות יום יום. ועל כן מברכין בכל יום ברכת שעשה נסים, דניסא של שמן בכל יום היתה, ונס זה היתה כדי שהדלקת המנורה יגן על ישראל מצריהם, ושפיר יש לברך עליה ברכת שעשה נסים כמו שמברכין על כל הנסים שנעשו לטובתן של ישראל.

והיוצא לנו מזה דתכלית הנס של השמן, שנתהווה להם שמן להדלקת המנורה שמונה ימים, לא היתה רק כדי שיוכלו לקיים מצות התורה להדליק, שלא להתבטל ממצותה, כי הרי זה שנים רבים שביטלו היוונים הדלקת הנרות, ולמה יתהווה נס על הדלקת ימים אחדים, אלא בהיות שכעת בא זמן גאולתם מהיוונים, ולזכות לניצוח מלחמה בנסים, אי אפשר רק בזכות הדלקת הנרות כנ"ל, על כן המציאו להם מן השמים שמן להדלקה, שעל ידי זכותה תושלם ניצוח המלחמה. וזהו נתתה ליראיך נס, היינו הנס של שמן, להתנוסס, שעל ידה יוכל להתהוות נסים רבות בניצוח המלחמה, שהיה נס כל רגע שעמדו בקשרי המלחמה עד הניצוח, שרבות יוונים לא יוכלו לנצח ולהרע לאנשים מתי מספר בני חשמונאים.

*

וליישב הקושיא שהזכרנו, מאי שנא נר חנוכה שתיקנו ברכה עליה, גם כאשר אין רואין מקום הנס, ובמעברות הירדן לא מברכין רק כאשר מגיעין למקומה. יש לומר עוד, דהנה ברש"י (יש פירוש בהעלותך) למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים, חלשה אז דעתו שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבוטו, אמר לו הקדוש ברוך הוא, חייך, שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות ע"כ. ובמדרש תנחומא (שם ה) אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שביית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם, אל מול פני המנורה יאירו ע"כ. וברמב"ן (שם ה-ב) הוסיף, והנה דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו, אף הנרות בטלות, אבל לא רמוז אלא לנרות חנוכה חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו ע"כ. ומבואר מדברי הרמב"ן אלו, כי הדלקת נרות חנוכה בימינו, היא המשך מעבודת הדלקת המנורה בבית המקדש, שהרי על זה אמרו שלך קיימת לעד, וכל אחד כשמדליק הנרות בביתו, הוא ממשיך לשם קדושת המקדש ועבודת הכהונה שהיה בהדלקת הנרות במקדש ה'.

ואם כן המדליק נרות חנוכה עומד במקום שנמשך לשם אז קדושת המקדש, ואם כן הוי כרואה אז מקום הנס, ושפיר יוכל לברך כדין הרואה, אשר זה לא שייך בשאר הנסים. ולכן מי שלא יוכל להדליק נר חנוכה מחמת אונס ואינו רואה, אי אפשר לו לברך ברכת שעשה נסים. - ויתכן שזהו גם טעם הנוהגין לברך מתחלה להדליק נר חנוכה, ולהדליק נר אחד, ושוב מברכין ברכת שעשה נסים, ומדליק שאר הנרות, כי בהדלקת הנר הראשון נמשך לשם קדושת המקדש, והוי כרואה מקומו, ויוכל לברך שוב ברכת שעשה נסים. ■

ובפרט בברכה על הנס, שעצם חיוב הברכה היא חידוש כמבואר בצל"ח הנ"ל, וצריכין קרא דמברכין על הנס, על כן אין לברך אלא דומיא דקרא, שראה יתרו בעלי הנס לפניו, או כשרואה מקום הנס. ובחנוכה ופורים שאין הבעלי נס ומקומם לפניו, מברכין רק בעת עשיית מעשה של הדלקה, או קריאה במגילה, ולא כאשר אין שום דברים לפניו. ואין זה דומה לברכת שהחיינו שמברך כל אחד על שמחת עצמו כעת שהגיענו לזמן הזה, אבל ברכת שעשה נסים מברך על נס של אחרים שאין שום דבר מהנס עומד לפניו כעת, על כן כשאין לפניו נר חנוכה או קריאת המגילה אי אפשר לברך ברכה זו.

*

והנה איתא במשנה (אבות ד-ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש ע"ש. ובגמרא (יומא כא.) הוסיפו עוד כמה נסים שנעשו שם ע"ש. ואם כן יפלא, כיון שהרואה מקום שנעשו בו נסים לאבותינו מברך, למה לא בירך כל אחד מישראל כאשר עלה בית ה' על הנסים הללו. ואם היה חיוב לברך, אז היה מן הדין שגם בזמן הזה הרואה מקום המקדש יברך ברוך שעשה נס לאבותינו במקום הזה. ועל כרחך צריכין לומר דלא תיקנו לברך אלא כאשר נעשה נס לטובת גופניות של בני ישראל, כאשר יצאו על ידי הנס משיעבוד לחירות, וממות לחיים, לא כן בנסים שנעשו לתועלת העבודה בבית ה' לכבודו של מקום, על זה לא תיקנו לברך על הנס.

אך לפי זה צריך ביאור למה תיקנו ברכת הנס בחנוכה על נס השמן לצורך הדלקת המנורה, הלא גם בזה ליכא טובת גופני ישראל, אלא לצורך העבודה קיום מצות ה', שיוכלו לקיים מצות הדלקת המנורה. ואם אין חיוב לברך כאשר רואה מקום המקדש בעיניו, מקום שנעשו בו נסים, מכל שכן שאין מן הדין לברך כאשר מגיע יום הנס, בלי ראיית מקומו. וצריכין לומר דבחנוכה היה נס גם לטובת הגופני של ישראל, שנצחון המלחמה והצלת גופם היה נס מופלא, כמבואר ברש"י (דברים לג-יא) מחץ מתנים קמיו ומשנאויו מן יקומו, שראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היוונים והתפלל עליהם, לפי שהיו מועטים, י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות, לכך נאמר ברכ ה' חילו (עיין תנחומא ויהי יד) ע"כ. ונמסרו גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים, ושפיר יש לברך על הנס.

*

והנה ידוע קושיית הבית יוסף (סימן תרט) למה תיקנו שמונת ימי חנוכה, הלא ביום הראשון היה להם שמן להדליק, שמצאו פך של שמן להדליק בו יום אחד, ואם כן ביום הראשון לא היה נס. ותירץ הפרי חדש דיום הראשון קבעו על נס של ניצוח המלחמה, ושאר הימים על הנס דנרות ע"כ. ומעתה שפיר מובן סברת המקשן ונימעט ניסא, שלא נברך ברכת שעשה נסים רק ביום הראשון, אשר זה קבעו על נס של ניצוח מלחמה, שהיה בזה הצלת נפשות ישראל, טובת גופני, בדין הוא לברך על הנס. אבל שאר הימים שנקבעו על נס השמן לצורך הדלקת המנורה, בזה אין יתרון משאר נסים שנעשו במקדש, ואין מברכין עליה גם כאשר מגיע לראות מקומו, שהרי אין זה דומה לברכות יתרו, אשר משם אנו למדין לברך על הנס.

אמנם הגמרא דחה לה, דניסא בכל יומא הווי, ושפיר מברכין גם על זה ברכת שעשה נסים. וביאורו דהנה הקשו המפרשים על תירוצו של הפרי חדש שיום ראשון נתקן עבור ניצוח המלחמה, דטעם זה עולה יפה על מה שתיקנו בו להלל ולהודות, אבל מה ענין הדלקת הנרות בליל ראשון עבור ניצוח מלחמה. ויש לומר דמבואר בב"ח (סימן תרט) דתניא בברייתא שגור עליהן אותו רשע לבטל התמיד. ועוד אמר להם, מצוה אחת יש בידם אם אתם מבטלין אותה מידם כבר הם אבודין, ואיזה, זה הדלקת מנורה שכתוב בה להעלות נר תמיד, כל זמן שמדליקין אותה תמיד הם עומדין וכו', עמדו וטימאו כל השמנים, וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה, הושיעם ה' על ידי כהנים עובדי העבודה בבית ה', על כן נעשה הנס גם כן

דברי תורה

מאת נ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

שנאמרו בליל ב' החנוכה תשפ"ב לפ"ק

יוצא לאור ע"י מכון מעדני מלך וויען - גליון אלף רס"א

ולא יכלו להביאם, והיינו זבין חובות ויולדות וחייבי חטאות ואשמות וחייבי תודה, ומה גם שכל אחד מישראל שרצה לנדב נדבתו בהבאת קרבן לא היה זאת בידו. על כן ביום זה שחינכו את המזבח, מסתבר שכל מי שהיה בידו לשלם חובתו או לנדב נדבתו, הודרו להביא קרבנו כדין זריזין מקדימין למצות.

והנה איתא במשנה (פסחים ג.) מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, אבל מחצות ואילך אין עושין. וכתבו התוספות אומר ר"י בשם ריב"א דמפרש בירושלמי מאי שנא ערבי פסחים משאר ימים טובים, משום דומן הפסח מחצות ואילך, ואף יחיד קאמר התם בשאר ימות השנה ביום שמביא קרבן אסור במלאכה. ופריך אם כן יהא כל היום אסור כמו יחיד שמביא קרבן. ומפרש התם משום דראוי להקריב משחרית, אבל פסח אינו יכול להקריבו אלא אחר חצות כדנפקא לן מבין הערבים ע"כ. ואם כן אותו יום הראשון שחינכו את המזבח להקריב קרבנות, היה ריבוי עם שהיו אסורין במלאכה עבור שהביאו או קרבנותיהם. ולכן נקראים ימים אלו בשם חנוכה, על חנוכת המזבח שהיה אז, וכיון שרוב עם הקריבו אז קרבנות, הרי חנו בכ"ה מעשיית מלאכה.

ועל כן לזכר זאת היו נוהגין שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקין, שגם במניעת מלאכה יש זכר לחנוכת המזבח בימים ההם, שרוב עם שהביאו או קרבנותיהם היו אסורין במלאכה.

ומעתה יש לומר, דיום הראשון של חנוכה לא תיקנו בשביל נס הנרות, כי על יום זה היה להם פך שמן, ותיקנוהו עבור שמחת חנוכת המזבח, שחינכו היה ביום הראשון שנכנסו למקדש. – אמנם אכתי צריך ביאור, דטעם זה סגי לתקן עבורו להלל ולהודות, אבל למה תיקנו גם להדליק נרות. ויש לומר דאיתא בגמרא (יומא מה:): דאש להדלקת המנורה בכל יום היה צריך להביא ממזבח החיצון, שנאמר (ויקרא ו-ו) אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה, אש תמיד שאמרת לך [והוא של המנורה שנאמר בה להעלות נר תמיד (שמות כו-ב)], לא תהא אלא בראשו של מזבח החיצון ע"כ. ואם כן עד שלא חינכו את המזבח באש, לא יכלו לקיים מצות הדלקת המנורה כראוי באש של המזבח. ולכן גם ביום הראשון שהיה להם שמן, הוצרכו תחלה לחנוכת המזבח כדי שתהיה להם אש מן המזבח, ועל כן כאשר קבעו יום ראשון לחנוכת המזבח, קבעוהו גם בהדלקת הנרות, שמצותה נשלמה על ידי חנוכת המזבח.

ידוע קושיית הבית יוסף (סימן תרט) למה תיקנו ימי חנוכה שמונת ימים, הלא ביום הראשון היה להם שמן להדליק, שהרי מצאו פך שמן להדליק בו יום אחד, ורק מיום השני ולהלאה היה נס ע"כ.

ונקדים תחלה מה דאיתא בשלחן ערוך (סימן תרע"א) בכ"ה בכסליו מתחילין שמונת ימי חנוכה ואסורים בהספד ותענית, אבל מותרין בעשיית מלאכה. ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות. ויש מי שאומר שאין להקל להם ע"כ. – והנה בענין עשיית מלאכה מבואר במהרי"ל (ה' חנוכה אות יא) קבלה בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה בשעה שנרות דולקין בחנוכה, ויש אומרים גם ביום הראשון וביום האחרון מנהג רבותינו נוחי נפש לאסור מלאכה ע"כ. ולא ביאר טעמם.

*

ונראה דהנה בטעם קריאת ימים אלו בשם חנוכה, יש כמה טעמים. בר"ן (פרק ב' דשבט) כתב דעל כן נקרא חנוכה, כלומר חנו בכ"ה ע"כ. והקשה עליו במהרש"א (שבת כא:) דקצת קשה מאי חנייה שייך הכא כיון דהותר בהן מלאכה, ולא נתנו ליום טוב אלא להלל ולהודות. ונראה לפרש דנקרא חנוכה על שם חנוכת המזבח, כדאמרין בפרק רבי ישמעאל (עבודה זרה נב:) דבית חשמונאי גזוו אבני מזבח ששקצו אנשי יון לעבודה זרה, והוצרכו לבנות מזבח חדש, ולכך נקרא חנוכה. ולא קאמר הכא מאי חנוכה, אלא מאיזה נס קבעו אותו להדליק בו נרות. גם לפי מדרש (פסיקתא רבתי פרק ה') שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסליו ולא חנוכהו עד ראש חודש ניסן, ושבו נולדו האבות, והקב"ה שילם לו בימי מתתיהו כו', היינו נמי שהיה כמו שכתבתי ששילם לו להיות ביום חינוך המזבח על ידי מתתיהו ששקצו אנשי יון מזבח הישן ע"כ.

וכתוב בב"ח (סימן תרט) בטעם מניעת מלאכה בחנוכה, דנראה קצת ראייה מדקראו להו חנוכה לומר חנו בכ"ה, דאי אין איסור כלל במלאכה, מאי חנייה שייך כאן, דדוחק הוא לומר דרצה לומר חנייה ממלחמה. ועוד דרשה לרבותינו ז"ל במדרש שחנוכת הנשיאים היתה צריכה להיות בחנוכה, והקדוש ברוך הוא שילם להם שכרם בימי מתתיהו וכו', הנה כשם שהנשיאים כל אחד עשה ביומו יום טוב (במדבר רבה יג-ב), גם בחנוכה יש להם לעשות יום טוב בענין ביטול מלאכה. ומטעם זה נהגו להרבות בסעודות, ובפרט הנשים שהנס נעשה על ידי אשה, והוא הדין לענין מלאכה שאסור לנשים וכדין ראש חדש (סימן תיז) ע"כ.

ונראה להוסיף דשני הטעמים הללו שעבורם נקרא חנוכה עולים בקנה אחד, דהנה בימי היוונים נתבטלה עבודת הקרבנות כמה שנים, ואם כן היו ישראלים הרבה שהיו חייבים בהבאת קרבן

*

ויש לומר עוד, דהנה בגמרא (עבודה זרה נב:) הקשו על הא דגנוז בית חשמונאי את אבני המזבח ששקצו אנשי יון לעבודה זרה, הא לא נאסרו, דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ומשני אמר רב פפא התם קרא אשכח ודרש, דכתיב (יחזקאל ז-ב) ובאו בה פריצים וחללוהו נמכיון שנכנסו עובדי כוכבים להיכל יצאו כליו לחולין, וכיון דנפקי לחולין קנינהו בהפקירא והוו להו דידהו, וכשנשתמשו בהן לעבודה זרה נאסרו ע"כ.

ובבית יצחק (א"ח סימן ק) כתב בשם הגאון רבי יצחק מהאמבורג זצ"ל ליישב, איך נטמאו השמנים על ידי היוונים, הלא העיד יוסי בן יעוזר איש צרידה, על משקי בי מטבחיא דכן (עדיית ח-ד), ופליגי בגמרא (פסחים יז.) דרב גורס משקי בי מטבחיא, היינו מים ודם, ולוי גורס משקי בי מדבחיא, כולל גם יין ושמן ע"ש. ואם כן השמן לא נטמא כלל, ולמה היו צריכין כלל לנס פך השמן ע"כ. וכן הקשה היעב"ץ בספרו מור וקציעה. אך כיון דבאו בה פריצים וחללוהו, באותה שעה נפקה קדושת כלי המקדש, ושוב לא נאמר הכלל משקי בי מדבחיא דכן, ושפיר נטמאו השמנים ע"כ.

והנה דעת הרמב"ן במלחמות (שם, ולהלן נד:) אשר לא רק כלי המקדש יוצאין לחולין כאשר באו בה פריצים וחללוהו, אלא אפילו הבית המקדש עצמו יצא לחולין על ידי ביאת הנכרים, וגזירת הכתוב היא על הנכרים שמחללין את הבית, אף על פי שאין מעילה בנכרים ואין מעילה בקרקעות ע"ש. ואם כן לא רק חנוכת המזבח היתה אז ביום כ"ה כסלו, אלא חנוכת כל המקדש כולה, ושפיר קבעו יום ראשון של חנוכה, על שמחת חנוכת כל הבית שחזרה קדושתה, ולא רק על חנוכת המזבח.

ומצינו בשלמה המלך כאשר חינך את בית ה', כתיב (מלכים א ח-ט) והמלך וכל ישראל עמו וזבחים זבח לפני ה', ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה', בקר עשרים ושנים אלף, וצאן מאה ועשרים אלף, ויחנכו את בית ה' המלך וכל בית ישראל ע"כ. הרי חנוכת בית ה' היתה בהבאת ריבוי קרבנות. ומבואר בגמרא (מועד קטן ט.) דקרבנות אלו היו קרבן ציבור ע"ש. ולכאורה בקרא שם כתיב ויזבח 'שלמה' את זבח השלמים, ולמה אמרו שהיו קרבן ציבור. וכתוב בכלי יקר (שם) דבאמת היו קרבנות אלו מכיסו של שלמה, אלא שלמה מסרם לציבור על מנת שיהיו קרבן ציבור ע"כ. ומסתבר דכמו כן בחנוכת המקדש בימי היוונים שחינכוהו מחדש, עשאוהו דוגמת חינוך המקדש שעשה שלמה, והקריבו קרבנות רבות כמו בהחינוך של ימי שלמה, וגם כאן מסרוה לכל הציבור יחד, להקריב קרבן ציבור, וכמו שעשה שלמה.

והנה בתוספות (פסחים שם) הביאו מהירושלמי שהקשו דכיון דהמביא קרבן אסור במלאכה, אם כן קרבן תמיד שהוא לכל ישראל, וקרב בכל יום, יהא בכל יום אסור במלאכה. ומשני שאני תמיד שהתורה הוציאה מן הכלל, דכתיב (דברים יא-ד) ואספת דגנך, ואם כל ישראל יושבים ובטלים מי יאסוף להם דגן ע"כ. וטעם זה יוצדק על קרבן תמיד שהוא פעמיים בכל יום, ואם יאסרו במלאכה, יהיו אסורים במלאכה לעולם. אבל כאשר מקריבין קרבן ציבור פעם אחת לחנוכת המקדש, יתכן שהיו כל ישראל אסורין אז במלאכה, עבור הקרבת קרבנם. [ונתעוררתי דסברא זו כתוב בטורי אבן (מגילה כב) שאמרו דבראשי חדשים וחולו של מועד, שאין בו ביטול מלאכה לעם, קורין ארבעה, וביאר דאסורין במלאכה בשביל המוספין שקריבין בו שהן לכל ישראל, וכיון שהן באין רק לפרקים מחדש לחודש וממועד למועד, לא דמי לקרבן תמיד שקריבין בכל יום ע"ש]. ולכן כיון שבימי חנוכה נכללים הודאה גם על עצם חזרת קדושת המקדש, ואז ביום חינוכו היו כל ישראל אסורין במלאכה, על כן נהגו לעשות לזה זכר שלא לעשות מלאכה בשעה שמדליקין. וביתר שאת ביום ראשון שנקבעה רק על שמחת חינוך המקדש, שלא עושין בו מלאכה, כמו שהיה בימים ההם בזמן הזה.

*

שוב ראיתי בשו"ת שאילת דוד (סימן א) שהעיר דאם נימא כהרמב"ן דנתחלל קדושת המקדש על ידי הפריצים, אם כן היה להם להחשמונאים לקדש המקדש מחדש, שזהו רק במלך ונביא ואורים ותומים וכו' (שבועות יד.), והרי לא היה להם עוד אורים ותומים ונביא לחדש מחדש קדושת המקדש. ועל כרחך צריך לומר דהמקדש לא נתחלל על ידי ביאת היוונים בו, כיון שעוד לא כיבשו אותו, והיהודים הלוחמים עוד לא נתייאשו מלגרש היוונים ממנו, לא נקרא לגבי המקדש עוד כיבוש מלחמה, ורק הכלים והמזבח שהיה בידם לאבדם ולכלותם, הם נתחללו על ידי ביאת הפריצים, לא המקדש בעצמו ע"כ. - ואין הכרח, דיתכן לומר כיון שהכל עומד על מקומו, הבית בבנינו על מקומו, ואין מוסיפין שום דבר, אלא שנפקע ממנה קדושתה, אין צריכין כל הפרטים הללו לחזור ולקדשם.

אך גם בלאו הכי לא קשיא, דהא בגמרא (שם טו.) הקשו על עזרא שקידש את בית השני, אף על גב דלא הוו אורים ותומים, והא כל שלא נעשית בכל אלו אינו קדוש. ויתרצו או משום דסבירא לן קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא [דקדושה ראשונה של דוד ושלמה לא בטלה ולא הוצרך עזרא לקדש, כלומר שהוא לא הוסיף כלום באורך ורוחב], או דקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, וסגי לקדש באחד מכל אלו ע"ש. וכמו כן היה בימי היוונים, ושפיר קדשוהו. [ועיין בשו"ת בית יצחק א"ח סימן כז].

ובטעם המתירין מלאכה בחנוכה, ולא עשו זכר על אשר בחינוך הבית אז בימי החשמונאים שהקריבו קרבן ציבור, והיו כל ישראל אסורין במלאכה. יש לומר דסבירא להו כמו שכתב בשאילת דוד הנ"ל דבימי היוונים לא נתחלל המקדש בביאת הפריצים. או דסבירא להו כשיטת רש"י (שם) אשר רק על הכלים אומרים באו בה פריצים וחללוהו, ולא על הבית, ולא הוצרכו לחנכה. או יש לומר דגם אם חינוכוהו או והקריבו כל ישראל קרבן ציבור, מכל מקום ציבור אין אסורין במלאכה לעולם, כיון שהותר להם אצל קרבן תמיד שמותרים במלאכה. (ועיין צ"ח פסחים שם).

*

ונסיים בדבר אגדה בטעם שהדלקת המנורה היתה צריכה להיות מאש המזבח. דהנה ידוע שכל הכלים שהיו במקדש, היה בהם לימוד סדר עבודה לכל אדם הרוצה להתקרב לה'. והמזבח תעודתו ללמד להאדם למסור נפשו וכל רצונותיו לה'. וכאשר חטא על נפשו הוא מביא קרבן, ושוחטין וזורקין דמו על המזבח ושורפין אבריה, כדי ליתן לנפשו שמן הדין היה ראוי שיעשה לו כן בכלל חטאיו, אך חסד ה' הוא שמקבל בהמה תחת נפשו, כמבואר ברמב"ן (פ' ויקרא א-ט). ופירשו בזה הכתוב (שם ו-ב) זאת תורת העולה הוא העולה על מוקדה, שהתורה והלקח שיש ללמוד מהקרבן הוא, 'הוא העולה', שהוא המקריב גופו יהיה העולה, שישים אל לבו כי כל העבודות שנעשו בהקרבן מן הראוי היה לעשותן בו, ואש המזבח תוקד 'בו' דייקא ע"כ.

והנה כדי לזכות לכתרה של תורה צריך האדם להפקיר גופו, ולבטל חומריותו, וכמאמרם (אבות ו-ה) כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל וכו' וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, וללמוד מסירת נפש מהקרבנות שהקריבו על המזבח. ולכן כאשר הדליק אהרן את המנורה, להאיר בזה נר מצוה ותורה אור להכלל ישראל, לקח האש מן המזבח כדי להדליק, להורות על מסירת נפש לתורה. - וגם כי לא יהיו תורתו ומצותיו כמצות אנשים מלומדה בלי חיות והתלהבות דקדושה, אלא אש המזבח תוקד בו דייקא, וככה יקיים תורת ה'. ■

דברי תורה

מאת נ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

שנאמרו בליל ג' דחנוכה תשפ"ב לפ"ק

יוצא לאור ע"י מכון מעדני מלך וויען - גליון אלף רס"ב

נחל מצרים, לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים, ארבעה עשר יום. ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך, וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב, על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו. ומבואר בגמרא (מועד קטן ט.) שחגגו ישראל את חנוכת הבית שבעה ימים קודם חג הסוכות, מח' תשרי עד חג הסוכות, ולאחר מכן חגגו את חג הסוכות שבעה ימים נוספים. ומבואר בראשונים שם, דבחנוכת בית המקדש יש חיוב שמחה שנאמר (דברים יב"א) והיה המקום אשר יבחר ה' אלקיכם בו לשכן שמו שם וגו', ושמחתם לפני ה' אלקיכם ע"כ. ואמרו שם אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים, כי בהשבעה ימים קודם סוכות עשו כל יום שמחה ומשתה, ובתוך הימים הללו חל יום הכפורים ע"ש. הרי לנו גודל החיוב של משתה ושמחה בחנוכת המקדש, עד שחיוב השמחה דוחה תענית יום הכפורים. ואם כן גם בימי היוונים שהוצרכו לחנך המקדש מחדש, נתחייבו בחיוב שמחה שבעת ימים, ולזכר זה ימי חנוכה הם ימי שמחה.

ובגמרא שם פריך, דהן אמת דחייבים היו בשמחה, מיכל לא ניכלו ולא לישתו, ומשני אין שמחה בלא אכילה ושתיה ע"כ. ואם כן כיון שנתחייבו בימי החשמונאים בשמחת חינוך הבית, על כרחך הוצרכו גם לסעוד סעודה בכל יום, דאין שמחה בלא אכילה ושתיה, ומניעת האכילה תבטל משמחתם, ועל כן בימי חנוכה שעושין זכר לשמחת חנוכת הבית בימים ההם, על כן יש מצוה בריבוי הסעודות, כמו שהיה אז בימי החינוך.

*

והנה חז"ל (שם) למדו מזה דאין מערבין שמחה בשמחה, דאם איתא דמערבין שמחה בשמחה, איבעי ליה למינטר עד חג, ומיעבד שבעה להכא ולהכא [לחנוכת הבית ולרגל], ומדעשה שמחת חנוכת הבית שבעה ימים קודם חג, נלמד דאין מערבין שמחה בשמחה. [ובתוספות (ח: ד"ה לפי) דכמו שאין עושין מצות חבילות דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה, כן שמחה בשמחה יהיה לבו פנוי בשמחה].

יוונים נקבצו עלי אזי בימי חשמנים, ופרצו חומות מגדלי וטמאו כל השמנים, ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים, בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים. ויש להבין למה הזכיר ופרצו חומות מגדלי, אשר לכאורה נקודה זו אינו נוגע להנס דחנוכה, ודי באמרו וטימאו כל השמנים. גם מה שסיים ימי שמונה קבעו 'שיר ורננים', הלא קבעו הדלקת נרות והלל והודאה, ולמה הזכיר שיר ורננים.

ידוע קושיית הבית יוסף (סימן תרע) דלכאורה ביום הראשון לא היה נס, ולמה מדליקין ביום הראשון. ותיריך דתיכף ביום הראשון כאשר עירו השמן מהפך להמנורה נתמלא שוב בשמן, ושפיר היה נס גם ביום הראשון ע"כ. והקשו על זה דאם כן ביום השמיני לא היה נס, שהרי נתמלא כבר ביום השביעי השמן ההוא.

*

ונראה דהנה ברמב"ם (ה' חנוכה ג.) כתוב, שמונת הימים האלו וכו', ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות וכו', והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים ע"כ. ומבואר מדבריו דיש חיוב שמחה בחנוכה. והנושאי כלים לא ציינו מקור לזה, מאיזה טעם יתחייב גם בשמחה. (ועיין בתוס' תענית יח: ד"ה הלכה). ובשלחן ערוך (סימן תרע"א) כתוב ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. הגה, ויש אומרים שיש קצת מצוה ברבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח (מהר"א מפראג). ונוהגין לומר זמירות ותשבחות בסעודות שמרבים בהם, ואזו היא סעודת מצוה ע"כ. ויש להבין דאם יש חיוב בריבוי סעודות בחנוכה משום חנוכת המזבח, למה צריכין להוסיף גם זמירות ותשבחות, ואיך יתהווה מזה סעודת מצוה.

ונראה דהנה כבר דברנו אתמול, דלדעת הרמב"ן פקעה הקדושה מהמקדש על ידי שבאו בה פריצים וחללוה. וכאשר גברו החשמונאים הוצרכו לחנך את קדושת הבית מחדש, והיה אז חינוך המקדש, ולכן נקראים הימים הללו 'חנוכה'. והנה בעת שחינך שלמה המלך את המקדש, כתיב (מלכים א ח-סה) ויעש שלמה בעת ההיא את החג, וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד

ומעתה בנס דחנוכה, דרצו חכמים לקבוע זכר על החנוכה הבית, שעבור זה נקרא חנוכה, אשר שמחה זו חיובו היתה 'שבעת' ימים דאורייתא, שהרי ביטל שלמה אז מצות יום הכפורים עבור זה. ואם כן גם אי לא היה מתרמי אז נס בהשמן של נרות, גם כן היו קובעים חג שבעת ימים לזכר חנוכה המקדש, וכמו כן להנס דנרות יש לקבוע זכר גם אם לא היה אז חנוכה המקדש. ואם כן שבעה ימים הראשונים של חנוכה באים יחד השמחה של חנוכה הבית והשמחה של נס הנרות שחלו כאחד, וכיון שיש לעשות היכר זכר לכל אחד לחוד, הוסיפו יום השמיני, שזה אינו בשביל חנוכה הבית ששמחתו רק שבעה, כדי להיות זכר לנס דנרות לחוד. ועל כן קורין יום האחרון בשם 'זאת חנוכה', על שם זאת חנוכה המזבח. והוא בא לרמז כי סיבת הוספת יום האחרון לנס דנרות, זאת באה בשביל חנוכה המזבח, שהשבעה הימים הקודמים היו לחנוכה המזבח, ועל כן הוצרכו להוסיף זאת, יום אחד על נס דנרות לחודא.

*

והנה בגמרא שם אמרו, אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים, והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה. יצתה בת קול ואמרה להם, כולכם מוזמנין לחיי העולם הבא. מאי דרוש, אמרו קל וחומר, ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם, וקרבת יחיד [של נשיאים] דוחה שבת דאיסור סקילה [דחמור מכת], מקדש דקדושתו קדושת עולם, וקרבת צבור [דמה שהיו מקריבין בימי חנוכה הבית קרבן ציבור הוא], ויום הכפורים דענוש כרת, לא כל שכן. אלא אמאי היו דואגים, התם [במשכן] צורך גבוה [הווי קרבנות], הכא [בחנוכה הבית] צורך הדיוט [משתה] וכו'. יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מוזמנין לחיי העולם הבא. ומנלן דאחיל להו, דתני תחליפא ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו וכו', דאחיל להו עון יום הכפורים ע"כ.

ובמשך חכמה (פ' אמור) כתוב דבזה מדוייק לשון הכתוב במצות יום הכפורים, כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדורותיכם וגו', ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וגו' (ויקרא כג-לא), שהזכיר חקת עולם לדורותיכם בתר מלאכה, ולא אחר הציווי להתענות. דמרמו על יום הכפורים שנתחנך המקדש בימי שלמה שלא התענו, ולא היה נוהג רק איסור מלאכה לבד, ואין חק עולם רק למלאכה, ולדורותיכם אינו בתענית ע"כ.

והנה בחתם סופר (פ' פקודי קסה). כתב, דלכאורה צריך עיון איך טעו שלמה המלך ע"ה והסנהדרין לדרוש קל וחומר בטעות עד שמחל להו הקב"ה, וסנהדרין היושבים במקום אשר יבחר ה' סמוך למזבח קשה שיזדקק טעות לפניהם. על כן נראה, דודאי לאכול ביום הכפורים לשם מצוה, אם אדם יכול לכוון כל

מחשבתו לכבוד ה' בלי שום כוונה אחרת להנאת הגוף, אזי היא צורך גבוה כמו קרבנות נשיאים, ועוד טוב ממנו, ויפה דנו קל וחומר. אך מי יכול לעמוד בזה, כי אם גדולי ישראל, שהרי משום כך סבירא ליה לאבא שאול (יבמות לט): מצות חליצה קודם למצות יבום לרוב העולם שאינם יכולים לעמוד על מחשבתם שלא לכוון להנאת הגוף. והכא נמי דכוותיה. ואשר על כן לא הקהיל שלמה המלך ע"ה אלא זקני ישראל וראשי האבות, שהיו אז גדולי עולם בני נביאים ובעלי רוח הקודש העומדים על דעתם, אבל לא כל ישראל. אך ישראל קדושים מאליהם נקהלו כולם וכל אחד בנפשו שיער שיכול הוא לעמוד על דעתו וכוונתו, ובין כך אכלו כולם ביום הכפורים, ולא היה כח ביד שלמה המלך ע"ה לומר לא תעביד מצוה, כי אדם נאמן על עצמו. ולבסוף הוה דייגי, אף על פי שכל אחד ידע בנפשו האמת, אך הוה דאיג על חביריו, אולי בקהלה גדולה הלו ימצאו אנשים שאכלו שלא מן הדין. ויצאה בת קול כולכם מוזמנים לחיי העולם הבא, העיד הקב"ה עליהם, אחד מהם לא נעדר שאכל שלא כראוי, והיו שמחים וטובי לב ע"כ.

ויש להוסיף כי החיוב בחנוכה הבית אינה האכילה והשתיה, אלא שמחה של מצוה עבור בית ה', וכמו שנאמר ושמחתם לפני ה' אלקיכם. ורק כיון שאין שמחה בלא אכילה ושתיה, כי הרעבון מחליש כח השמחה, על כן הותרו לאכול ולשתות אז ביום הכפורים. אבל אכילה ושתיה בעת שחסר מהאדם ושמחתם לפני ה' אלקיכם, אין זה מצוה כלל, ולכן דאגו על אכילתם ביום הכיפורים, עד שיצתה בת קול שכולם מוזמנין לחיי העולם הבא, ששמחתם בה' היתה שלימה, ולא היה חסר ממנה כלום.

וכמו כן ימי חנוכה שבאים לזכר על חנוכה המקדש, חיוב ריבוי הסעודות הוא רק כדי שלא יחסר מהשמחה של מצוה עבור הטובות שעשה אז ה', אבל בשעה שחסר מהאדם שמחת המצוה אין חיוב באכילה ושתיה. ולכן נוהגין לזמר שירות ותשבחות בהסעודה, לשמוח בשמחתו של מקום, ואז האכילה ושתיה מצוה, כי אין שמחה אלא באכילה ושתיה.

וזהו הכוונה, יוונים נקבצו עלי אזי בימי חשמינים, ופרצו חומות מגדלי, וממילא נתבטל קדושת המקדש כי באו בה פריצים וחללוה, והוצרכו לחנך קדושת המקדש מחדש, שמחייבת שמחה שבעה ימים. ושוב נתהווה עוד נס לטובה, שטמאו כל השמנים, ומותר קנקנים נעשה נס לשושנים, וגם זה מחייב שמחה על שבעת ימים שהיה בהם נס. וכיון שבאו כאחד ולא יהיה היכר לנס דנרות, על כן 'בני בינה ימי שמונה קבעו', כדי שתהא יום אחד מיוחד על הנס דנרות, וקבעו גם 'שיר ורננים', להרבות בסעודה ולומר שירות ותשבחות, כי חינוך המקדש מחייבת חיוב שמחה, וזאת גורמת גם חיוב אכילה ושתיה, דאין שמחה בלי אכילה ושתיה, שלא יחלש על ידי מניעת אכילה מהשמחה, ולכן יש לקבוע גם שיר ורננים להגביר שמחת המצוה של חינוך בית ה', שזהו עיקר החיוב של השמחה. ■

דברי תורה

מאת נ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

שנאמרו בליל ד' דחנוכה תשפ"ב לפ"ק

יוצא לאור ע"י מכון מעדני מלך וויען - גליון אלף רס"ג

לכם לאהליכם ע"כ. ונראה דעל זה רימו הכתוב (שיר ג-יא) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה, בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו. ואיתא במשנה (תענית כו:) ביום חתונתו זה מתן תורה, וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש ע"כ. כי בשני זמנים הללו נתעטרו בנות ציון שנתעברו כל אחד ואחד בזכר, ונעשית כל אחת ואחת אם בבית ישראל.

והענין יש לומר, דבני ישראל דאגו שמא נתחייבו 'כליידה' על שאכלו ביום הכפורים. ולכאורה הלא הקטנים וקטנות והיולדות והחולים אינם בני חיובא, ולא נתחייבו כרת, ולמה דאגו שנתחייבו 'כליידה'. אך הכוונה דשיטת רש"י (שבת כה ד"ה כרת) שעונש כרת כולל גם כילוי בנים ע"ש. (ולא כדעת הריב"א (שם) שאינו נענש בכילוי בנים אלא בעבירות שנאמר בהן עריירי). וכיון שנתחייבו כולם כרת הרי זה כליידה לכולם, הם ובניהם יחד. ואם כן מכל שכן שחייבי כריתות לא יפקדו להוליד בנים. ועל כן להורות להם שאין גם על אחד מהם חיוב כרת, כל אחד ואחד נתעברה אשתו זכר.

ועל דרך זה היה במתן תורה, שהרי אמר הכתוב (שמות כד-יא) ויראו את אלקי ישראל וגו', ואל אצילי בני ישראל [הם נדב ואביהוא והזקנים] לא שלח ידו [מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד] ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו [היו מסתכלים בו בלב גס]. וכמו כן נתייראו ישראל במתן

הנה כבר דברנו אתמול אודות חינוך המקדש בימי שלמה, שעשה חג שבעת ימים (מלכים א ח-סה), ואמרו חז"ל (מועד קטן טו.) אמר רבי יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים, והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאייהן של ישראל כליידה. יצתה בת קול ואמרה להם, כולכם מזומנין לחיי העולם הבא. מאי דרוש, אמרו קל וחומר, ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם, וקרבן יחיד [של נשיאים] דוחה שבת דאיסור סקילה [דחמור מכרת], מקדש דקדושתו קדושת עולם, וקרבן צבור [דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרבן ציבור הוא], ויום הכפורים דענוש כרת, לא כל שכן. אלא אמאי היו דואגים, התם [במשכן] צורך גבוה [היו קרבנות], הכא [בחנוכת הבית] צורך הדיוט [משתה] וכו'. ומנלן דאחיל להו, דתני תחליפא ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו (שם ח-טו). לאהליהם, שהלכו ומצאו נשיהם בטרה. שמחים, שנהנו מזיו השכינה. וטובי לב, שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר. על כל הטובה, שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא.

ומתחלה נבאר מה שאמרו, וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר ע"כ. ומצינו כיוצא בזה במתן תורה, שאמרו (שבת פט.) מדבר פארן, שפרו ורבו עליה ישראל. וברש"י דכל אחד נתעברה אשתו זכר במצות שובו

תורה שראו כולם, וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר (שם יט-כ), ויתכן שנתחייבו מיתה אולי הסתכלו בלב גס, לא לפי הכבוד הראוי לשכינה, ונתחייבו על זה כרת. על כן הראה להם ה' שלא נכשלו, וכל אחד ואחד ילדה אשתו זכר. [ונתעוררתי דיתכן דעל זה נאמר (במדבר ג-ד) וימת נדב ואביהוא וגו' ובנים לא היו להם, דבהיות שהם היו מאצילי ישראל שנתחייבו מיתה בשביל שנסתכלו והציצו, אלא שהמתין להם עד יום חנוכת המשכן (רש"י שם), על כן לא נפקדו שוב בבנים].

*

ויש להבין בתחלה מה סברו שלמה המלך והסנהדרין שעשו שמחה ומשתה ביום הכפורים שלמדו מקל וחומר, ושוב היו דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט. וביאר בחתם סופר (פ' פקודי קסה.) דודאי לאכול ביום הכיפורים לשם מצוה, אם אדם יוכל לכיין כל מחשבתו לכבוד ה' בלי שום כוונה אחרת להנאת הגוף, אזי הוא צורך גבוה כמו קרבנות נשיאים, ועוד טוב ממנו, ויפה דנו קל וחומר, אך מי יכול לעמוד בזה כי אם גדולי ישראל, ויצאה בת קול כולכם מזומנים לחיי העולם הבא, העיד הקב"ה עליהם שאחד מהם לא נעדר שאכל שלא כראוי ע"ש.

ועל פי דרכו יש לומר עוד, דהנה בגמרא (יבמות לט:) איתא, בראשונה שהיו מתכוונים לשם מצוה, מצות יבום קודמת למצות חליצה, ועכשיו שאין מתכוונים לשם מצוה, אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום. אמר רמי בר חמא אמר רבי יצחק חזרו לומר מצות יבום קודמת למצות חליצה. אמר ליה רב נחמן בר יצחק אכשור דרי [בתמיה, וכי נתכשרו הדורות], ומשני מעיקרא סברי לה כאבא שאול ולבסוף סברי לה כרבנן. דתניא אבא שאול אומר הכונס את יבמתו לשם נוי ולשום אישות ולשום דבר אחר, כאילו פוגע בערוה, וקרוב אני בעיני להיות הולד ממזר. וחכמים אומרים יבמה יבא עליה (דברים כה-ה) מכל מקום ע"כ.

ולכאורה נידון דידן, כאשר אוכלין ביום הכיפורים, דמצות אכילה בשמחת הבית דוחה חיוב כרת

של יום הכיפורים, דומה למצות יבום שדוחה החיוב כרת של אשת אח. ולדעת אבא שאול אין חיוב כרת נדחה רק כשמקיים המצוה כולו לשם שמים. אבל לחכמים נדחה חיוב כרת של אשת אח, בכל אופן שמקיים המצוה, גם שלא לשם שמים. וכיון שדין זה לא היה ברור בבית המדרש, דמעיקרא סברי כאבא שאול ולבסוף כחכמים, על כן מתחלה אכלו ביום הכיפורים דסמכו על שיטת חכמים, ושוב היו דואגים דלמא הלכתא כאבא שאול. - ואף דהתם דרשו בזה קראי, דאבא שאול דרש ויבמה רק למצוה, וחכמים דרשו יבמה יבא עליה מכל מקום, עם כל זה יתכן שגילתה שם תורה לכל כיוצא בזה, אי חיוב כרת נדחה כאשר עושהו שלא לשם שמים.

אמנם יש לדון בזה גם לאבא שאול גופיה, דמבואר בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן קלח) דאבא שאול מיירי רק באופן שאין הכוונה לשם מצוה כלל, אלא לשם דבר האחר בלבד, אבל אם כוונתו גם לשם מצוה, אין קפידא ע"ש. ואם כן כאן בודאי כיוונו כל ישראל לשמחת החינוך, אלא שיתכן שנתערב בהם גם הנאת גשמי, וזה לא מעכב גם לאבא שאול. ונסתפקו אז בני ישראל בזה, דאולי גם כשמעורב כוונה שלא לשם מצוה, גם כן אוסר אבא שאול. [וכמו שנראה מפשטות דברי הירושלמי דלהלן שרבי יוסי בעל בסדין למעט הנאתו]. - וזה היה דאגתם, כי באמת הם השוו מצוה לקרבן, ואם קרבן דוחה שבת, צורך מצוה דוחה גם כן, אבל יתכן שזהו רק כאשר מכיין כולו לשם שמים, ובשלמא קרבן שדוחה שבת דצורך גבוה היא, ואין בה הנאת הגוף, בודאי דהקרבנות היא לשם שמים. לא כן הכא דצורך הדיוט הוא, ויתכן בה כוונה שלא לשם שמים.

גם יש לדון עוד, דמבואר בנמוקי יוסף (להלן ג:) דמן התורה גם לאבא שאול כאשר אינו מכיין למצוה, יש כאן מצות יבום ונקנית היבמה להיבם, אלא מדרבנן נחשב הדבר כפגיעה באיסור אשת אח ע"ש. ודלא כדעת הרמב"ן (שם) דמדין תורה נחשב כפוגע באיסור ערוה. ואם כן כאן בימי שלמה, שעדיין לא אסרו רבנן, אין איסור יום

הכיפורים גם אם לא כווננו לשמים, אך שוב חששו אולי זהו דין מן התורה וכסברת הרמב"ן.

*

ושוב יש לדון גם להיפוך, דאולי גם לרבנן שהתירו ביבום שלא לכוונת המצוה, מכל מקום ביום כיפורים לא הותר רק בכוונה לשם שמים. והוא דבקובץ הערות (יבמות בהשמטות לסימן לו) הביא משו"ת הרמב"ם הנדפס מחדש (ירושלים תרצ"ד) סימן ק"ע [והובאה בשו"ת מהר"מ אלשקר סימן עט] וז"ל, וכבר ידעתם מסקנת פסק ההלכה כי מצות יבום קודמת למצות חליצה, ואפילו אינו מתכוין לשם מצוה אלא לשם נוי או לשם ממון, מפני שאחר שמת בלא בנים, הותרה לאחיו ונסתלק איסור הערוה בכלל, כחכמים. אמנם לסברת אבא שאול, מצות חליצה קודמת, היותו סובר שאיסור אשת אח דחוי מפני היבום, ואם כוונתו לדבר אחר, נעשה פוגע בערוה עכ"ל.

ולפי זה טעם החכמים דמתירין, דסבירא להו דבמיתת האח נסתלקה ממנה איסור ערוה לגבי האחים, ואין כאן עוד שום לאו. מה שאין כן ביום הכיפורים שחיוב העינוי במקומה עומדת, אלא שהמצוה דוחה הלאו, צריכה להיות כולו לשם מצוה, ואם לא כן פוגע באיסור.

ובזה היה נראה לבאר מחלוקת הבבלי והירושלמי, במה דאיתא בגמרא (שבת קיח): אמר רבי יוסי חמש בעילות בעלתי ונטעתי חמשה ארזים בישראל, ומאן אינון, רבי ישמעאל ברבי יוסי וכו'. ופריך למימרא דרבי יוסי מצות עונה לא קיים, ומשני אימא חמש בעילות בעלתי ושנית ע"כ. ובתוספות שם דבירושלמי (יבמות א-א) משני דיבמות היו, ולא רצה לקיים בהן מצות עונה, אלא רק כדי לקיים מצות יבום, דהיינו ביאה ראשונה ע"כ. והיינו דרבי יוסי היה סבור כאבא שאול, דנשאר על היבמה איסור ערוה לעולם, אלא שמצות יבום [שמותרת גם הביאות לאחריה] דוחה הלא תעשה של איסור ערוה, וכיון דצריכה להיות רק לשם מצוה, על כן ייבם אותה להקים שם לאחיו, וצמצם מחשבתו לשמים, אבל

אחר זה גרשם להפטר ממצות עונה, מחשש שלא יכשל במחשבת איסור. אמנם גמרא דידן סבירא להו כחכמים, דאיסור ערוה פקעה תיכף במיתת בעלה, ושוב אינו פוגע עוד בערוה, ועל כן אי אפשר לתרץ דיבמות היו.

א דגמרא דידן סבירא דאפילו לאבא שאול אין חשש רק בביאה ראשונה ולא אחר זה, דמבואר בגמרא (כתובות פב.) דיבמה שגירשה בגט יוכל להחזירה, דמהו דתימא מצוה דרמא רחמנא עליה עבדה והשתא תיקום עליה באיסור אשת אח, אמר קרא (דברים כה-ה) ולקחה לו לאשה, כיון שלקחה נעשית כאשתו. ובתוספות שם (ד"ה מהו) הא פשיטא דכשיבמה מותר לבא עליה ביאות הרבה כמו שירצה, ולית לן למימר מצוה דרמא רחמנא עליה עבדה בביאה ראשונה, דסברא הוא דלא אמר רחמנא ויבמה כדי לגרשה לאלתר, אבל בנישואי אחריני אימא תיקום באיסור אשת אח ע"כ. ולכן בגמרא דידן לא משני שהיו יבמות, שכיון דלקחה נעשית כאשתו, ואין צריכין עוד כוונת מצוה. ולדעת הירושלמי צריכין לומר, דהגם שהותר לבוא עליה כמו שירצה, זהו רק בשביל דעשה דיבום דוחה תמיד איסור הערוה, ועל כן חשש רבי יוסי ובעל רק ביאה ראשונה ושוב גירש אותם.

*

והנה במה שאמר אבא שאול, הכונס את יבמתו לשם נוי ולשום דבר אחר, כאילו פוגע בערוה, פירשו המפרשים לשום ממון. והכוונה דהכתוב אומר ביבום, יקום על שם אחיו המת (דברים כה-ו), ודרשו חז"ל (יבמות כד.) לנחלה [שיקום היבם על שם אחיו לנחול נחלתו, ולא יחלקו אחיו עמו] ע"כ. והיינו דסדר הרגיל הוא, שמי שמת בלא בנים אביו יורשו, ואם אביו מת, אחיו מאביו מתחלקים בנחלתו, והמייבם אשת המת, הוא לבד זוכה בכל הנחלה. ואם כן אם אחיו המת היה עושר אדיר, והיבם עני ואביו, יתכן שירצה לייבמה לזכות בריבוי ההון של הנחלה. [וכמו כן כאשר היבם הוא פנוי בחור בא בשנים, ולא עלתה בידו למצוא זיווג הגון, ועתה בא יבמה זו תחת ידו, ומשתוקק לכונסה גם בלי מצות יבום]. ואם כן יש לפנינו נסיון גדול,

שהרי מצות יבום לפניו, ובקל יוכל יצרו לפתותו שמכון לשם מצוה. ומכל מקום כובש יצרו, ונותן חליצה תחת יבום, שמוותר לכונסה, ומפסיד הון רב שהיה יכול לזכות.

והכתוב אומר במצות חליצה (שם כה-ז) ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה וגו' לא 'אבה' יבמי. וקראו לו זקני עירו ודברו אליו, ועמד ואמר לא 'חפצתי' לקחתה. וביאר בחתם סופר (שם קב.) מאי טעמא שינה הלשון, היא אמרה לא אבה, והוא לא חפצתי, לימא נמי לא אביתי. אלא אבה ואביתי מלשון תאוה וחשק, אמנם חפץ הוא בלי טעם, כי אין טעם לרצון וחפץ. והנה האשה חושדת אותו וטוענת עליו לא 'אבה' יבמי, אין לו אהבה ותאוה, על כן אינו מייבם. והוא מתנצל ואומר, אדרבה אביתי ויש לי אהבה, אך לא אוכל לעמוד בעצמי לייבם בחפץ בלי שום תאוה, והיינו לא חפצתי אך אביתי, ומפני זה לא אייבם שלא אכשל ח"ו ע"כ.

ומסיים עלה בחתם סופר, ומכל מקום היא ירקה בפניו, איך מבניו של אברהם אבינו, ומתלמידי משה רבינו, לא יכול לעמוד על עצמו לכבוש תאותו ולבעול בחפץ בלי תאוה ע"כ. והכפיל הדברים בדרשות חתם סופר (לז' אדר קנג: ובנדמ"ח דרוש טז שב.), וזה לשונו, כי בודאי עיקר מצוה ביבום, אך שיהיה כל מחשבתו ומגמתו לשם מצוה ולא יהנה גופו כלל, שלא יפגע בערוה ח"ו. ואם אינו יכול לעמוד בנפשו, אף על פי שיש לו עבירה בזה, מכל מקום מוטב לו לחלוץ ויהיה מגונה, מאשר ח"ו יפגע בערוה שלא במקום מצוה. נמצא זה החולץ לפי אומדן דעתו שלא יכול לעמוד עצמו מליהנות יפה עשה שחולץ, ומכל מקום מגונה הוא, מי הוא מזרע ישראל הקדושים לא יהיה אמיץ לבו בגבורים לגבור על יצרו ולייבם בלי שום הנאה. ולזה רקקה בפניו, וקורין לו לגנאי בית חלוץ הנעל, על שלא עמד בנפשו, והוא סובל הבזיון הזה לשם שמים, ואהיה שוטה ובזוי כל ימי ולא אעבור עבירה אחת ח"ו ע"כ.

ובהערות (שם) ציין לשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן קנג) שכתב ששמע כן מפני מרן החתם סופר וצ"ל,

ובתוך דבריו מתבאר מה דאיתא במדרש (ב"ר מג-ט) שאמר אברהם אל מלך סדום, הרימותי ידי אל ה' וגו', אם מחוט ועד שרוך נעל, ואם אקח מכל אשר לך (יד-כב), אמר לו הקב"ה את אמרת ועד שרוך נעל, חייך שאני נותן לבניך מצות יבמה, וחליצה נעלו מעל רגלו ע"כ. ולכאורה מהו הזכות בזה, הלא אנו מבקשין שלא יצטרכו לחליצה. וגם לבאר מה דאיתא בשלחן ערוך (אה"ע סימן קסט-נז) כשיעמדו יאמר הרב, ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו במצות וחוקים של אברהם אבינו, והוא לרמוז על דברי המדרש הנ"ל.

אך הענין הוא כפי מה שנתבאר, כי לפעמים יש נסיון גדול לוותר על מצות יבום ולבחור בחליצה, כי יהיה לו הפסד הון רב. אמנם מצינו באברהם שהדריך בענין זה דרך לבניו אחריו, שלא רצה ליקח מרכוש סדום אפילו חוט ושרוך נעל, כי חשש על התוצאות מרכוש זה, שלא יכשל בה, ובחר לוותר על הון רב, כדי שלא יהא לו נסיון לסור מדרכי ה'. ומדה זו הנחיל לבניו אחריו, שכאשר תבוא לידם מצות יבום, וייראו לנפשם אולי לא יוכלו לכונן לשם שמים, יהא להם כח זה לוותר על כל הון, ולא להיות רשע לפני ה'. ואם כן חליצה זו שחולץ כעת במסירת נפש, זהו מכחו של אותו זקן אברהם, ועל כן מזכירין זאת בהברכה אשר קדשנו במצותיו וצונו במצות וחוקים של אברהם. ועם כל זאת יורקין בפניו, עבור שלא זכה להתעלות יותר, שיוכל לקיים מצות ה' של יבום בלתי לה' לבדו, ולסלק ממחשבתו שאר התועליות הגשמיים שיגיע לו ממנה.

ונסיים בברכה, כמו שבחינוך בית המקדש בימי שלמה נמשכה ברכה לישראל, להפקד כל אחד בבנים. כן בימי חנוכה שגם אז חינכו הבית מחדש, יש הארה זו, שעשה נסים לאבותינו בימים ההם 'בזמן הזה'. ויפקוד ה' כל חשוכי בנים בזרעא חייא וקיימא, ולראות נחת דקדושה כל אחד ואחד מבניו ובני ביתו, עדי נזכה לראות בישועתן של ישראל בביאת בן דוד בב"א. ■